

СТАНОВИЩЕ

от проф. дфн. Маргарита Захариева Младенова
на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен '**доктор**'
в област на висше образование *Хуманитарни науки*
професионално направление *Филология*
докторска програма *Славянски езици (чешки език)*

Автор: *Ирена Иванова Манкова*

Тема: *Форма на обръщението в чешкия и българския език.*

Предложеният за защита дисертационен труд на редовната докторантка Ирена Манкова е посветен на тема, която не е проучена систематично с оглед на съпоставката между българския и чешкия език. Това обстоятелство определя и приносния характер на труда още с избора на темата. Като научен ръководител на докторантката съм свидетел на нейния специален интерес към тази тема още от самото начало на запознаването ѝ с чешкия език, провокиран от някои основни различия между двата езика не толкова във формално отношение, колкото с оглед на прагматичните условия за употреба на формите за звателен падеж и възникващите в резултат на тях действителни разлики в употребите. Дисертантката осъществява своето изследване синхронно, на типологична основа, при съпоставителен подход към изследвания материал и върху теоретичната база на функционално-семантичните полета, разработена общо от А. В. Бондарко, с елементи на социолингвистичен и психолингвистичен анализ. След определянето на основните цели, задачи, методи и обект на изследването в увода (стр. 5–7), тя се спира доста подробно на теоретичната оценка на падежите изобщо и на звателната форма, като ѝ посвещава началната част от първа глава (стр. 8–23). Въз основа на обстойния преглед, който е достатъчно информативен, авторката показва противоположните становища в граматичната традиция по отношение на звателната форма до най-ново време, запазена и в съвременната българска и съвременната чешка лингвистика. Откроява се като убедително предпочетеното от нея разглеждане на обръщението като част от падежната система, което е аргументирано с наличието на различни морфологични форми и въпреки положението на обръщението извън синтактичната структура на изречението, но пък непосредствена връзка с прагматичните условия и предимно в устната комуникация в определена ситуация.

Фактичкото положение на звателния падеж в съвременните славянски езици и в старобългарския език е обект на разглеждане във втората част на първа глава (стр. 23–60), където са разгледани последователно употребата на звателния падеж в българския и чешкия език при имената от мъжки и от женски род, отразени в научната литература по въпроса, като се разглеждат и преводните трансформации, отразени в ексцерпираниите от докторантката взаимни преводи. Самият факт, че се установяват различия в статута на звателните форми при двата рода е свидетелство за тяхната специфика, дадена от редица екстралингвистични фактори и непосредствено свързана с прагматичните и социоллингвистичните фактори на общуването. В прегледни таблици са представени окончаниията за звателен падеж, най-често срещаните от които етимологично съвпадат. Откриват се обаче и различаващи се окончаниия, които са резултат от индивидуалното развитие на двата езика значително по-късно от времето на праславянската езикова общност. Много положителна страна на изследването е отчитането на морфологичните граници между звателния падеж като форма и синтактичните и прагматични условия за неговата употреба, които са свързани с външните условия на комуникацията, с културните традиции и тяхното отражение в речта. Тук трябва да отнесем относително по-напредналата степен на отстъпление на старите звателни форми при женски род в българския език, където редица иновации показват инстинктивно оттласкване и избягване на старото окончание *-o* и заместването му не толкова с формата за общ падеж, колкото с окончанието *-e*, което етимологично възхожда към окончанието за м.р., както и *-и*, чиято късна поява и масово разпространение в разговорния език го прави удобно средство да се избегне осъзнаването като „грубо“ окончание *-o*. Добре избран е комплексният подход към обръщението като специфична падежна форма, намираща приложение не само в непосредственото назоваване на участниците в комуникацията, но и за изразяване на редица несъщински вокативни значения.

В най-голяма степен приносът на авторката към съпоставителното изследване на обръщението в българския и чешкия език е представен във втора глава (стр. 61–126), посветена на съпоставката между български и чешки в периферията на функционално-семантичното поле на обръщението, отново с опора в собствената ексцерпция от художествена литература и данни от видеоматериали от достъпни в момента български и чешки телевизионни предавания. Структурата на функционално-семантичното поле на обръщението според авторката включва ядро и периферия, където като ядро се обособяват формите в звателен падеж (най-често старинни), а в периферията са

установени употребите като обръщение на имена без специален морфологичен показател за вокативност – форми за именителен падеж (в чешки) и за общ падеж (в български). Самостоятелно място в периферията на функционално-семантичното поле на обръщението е отделено на употребата на вокативни форми за изразяване на субективно отношение. Това позволява те да бъдат анализирани с оглед на прагматичните им функции в езика, които в най-голяма степен са водещи за избора на съответната конкретна реализация. В това отношение богат материал дава романът на Я. Хашек „Приключенията на добрия войник Швейк през световната война“. Специално внимание в дисертацията е отделено на пресемантизираните обръщения (наричани често и десемантизирани), които по функцията и употребите си се доближават до междуметията (78–83), не отразяват реални обръщения, тъй като нямат действителна референция и най-често служат за изразяване на индивидуална емоция (*Боже, майчице* и под.). Това личи отчетливо при представянето на взаимни преводи, където преводачите заместват междуметията от оригинала с функционален еквивалент в превода и където невинаги съвпадащите по структура пресемантизирани обръщения в двата езика са и функционални еквиваленти. Като специфика на българския език са отбелязани и членуваните обръщения. Към периферията на полето като цяло са включени всички случаи, които не са изразени с морфологични средства, т.е. обръщения в именителен падеж, експресивни обръщения, косвени обръщения, пресемантизирани обръщения, обратни обръщения, хипокористични обръщения и тези изисквани от ситуацията: по етикет, по протокол, съгласно военния устав, в семейството, в академична среда и на работното място.

В заключението (стр. 128–132) авторката обобщава своите наблюдения върху ядрото на полето (морфологичната категория на звателния падеж) и периферията на полето, като обективно отразява и своите приноси в разработваната проблематика (стр. 131–132). Интерес представлява и приложеният пълен преглед на ексцерпирани примери (стр. 133–169), където могат да се проследят съответните конкретни замествания в процеса на превода, обобщени от нея като типове съответствия между двата езика. Библиографията включва 74 позиции научни текстове и 12 ексцерпирани текста

В процеса на работата върху текста докторантката е взела предвид моите забележки, така че към окончателния вариант на текста нямам критични бележки.

Авторефератът вярно отразява съдържанието на целия текст, както и изводите на докторантката върху материала от него.

В заключение искам да подчертая, че представеният от Ирена Манкова дисертационен труд на тема „Форма на обръщението в чешкия и българския език“ представя зряло проучване на слабо изследвана в българската и чешката граматична традиция форма, особено от прагматично и функционално гледище. Както във фактографско, така и в методологическо отношение текстът е приносен за изследването на обръщението в съпоставителен план, като извежда на преден план социолингвистичните и прагматични фактори, въздействащи върху неговата употреба. Той свидетелства за способността на авторката да разработва самостоятелно лингвистична проблематика върху избраните езици за анализ. Въз основа на казаното предлагам на Ирена Иванова Манкова да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“, за което аз убедено ще гласувам.

14.2.2019 г.

Член на журито:
проф. дфн Маргарита Младенова